

ANTIČKI KAMENOLOM U UVALI SREBrena NA OTOKU VISU

UDK: 622.35 (497.5 Vis)

Rukopis primljen u tisak 27. 10. 2009.

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Autor opisuje kamenolome na otoku Visu od kojih se jedan nalazio na jugoistočnoj strani otoka u uvali Srebrena. Drugi najstariji viški kamenolom nalazio se na mjestu podizanja antičke Isse gdje se prije izgradnje insula morao terasasto isplanirati teren. Terasa su se ukopavale u padinu uzvisine, a kamen koji se tom prilikom dobio mogao se koristiti za izgradnju bedema i kuća. Tako se građevinski materijal dobivao na najlakši mogući način, dok se iz sedam milja udaljene uvale Srebrena kamen transportirao brodovima.

Na našoj se obali kamen, kao građevinski materijal, značajnije počeo upotrebljavati u ranom brončanom dobu kada se povećao broj gradinskih naselja. Gradine su utvrde smještene na vrhovima uzvisina ili brda a bile su branjene širokim suhozidnim bedemom. Rane gradine nisu imale velike obrambene zidove jer se kamen sakupljao i vadio na primitivan način a i taktike obrane nisu bile toliko zahtjevne kao u kasnijem željeznom dobu. Na nekim gradinama se vidi kako su zaravnjeni vrhovi brda na kojima se naselja nalaze. Vađenjem kamena stvarao se plato na kojem je bilo lakše smjestiti nastambe, a kamen se koristio za izgradnju bedema. S vremenom su bedemi postajali veći, njihova statika zahtjevnija a s tim i obrada kamena bolja.

Tek dolaskom Grka na našu obalu počinje otvaranje kamenoloma u pravom smislu riječi.

Osnivanjem grčkih kolonija Isse na otoku Visu i Farosa na otoku Hvaru, došli su i kamenoklesari, te ljudi koji su znali ocijeniti kvalitetu kamena. Na Hvaru još nije nađen

kamenolom koji je služio za izgradnju Farosa. Na Visu je poznat kamenolom u uvali Srebrena, ali nije u dovoljnoj mjeri istražen i publiciran.¹ Osnivanje kolonije traži puno građevinskog materijala, odnosno kamena. Kolonisti su sa odabirom pozicije za utemeljenje polisa morali znati gdje će otvoriti kamenolom da bi osigurali dovoljno kamena za podizanje bedema, kuća i javnih zgrada. Ovdje ćemo se baviti tim problemom i načinom na koji su Grci pri osnivanju Isse osigurali dovoljne količine kvalitetnog kamena za svoju koloniju.

Poznato je iz pisanih povijesnih izvora da osnivanje Farosa nije prošlo bez sukoba s Ilirima. Lokalno autohtono stanovništvo je zajedno sa svojim saveznicima pružilo otpor kolonistima iz grčkog Parosa. Parske su koloniste spasile trijere koje su isplovile iz Isse.² Političke i vojne okolnosti pri podizanju grčkih kolonija na istočnoj jadranskoj obali nisu bile povoljne i prijetila je opasnost od napada i pobune lokalnog stanovništva. Iako je osnivanje Isse osiguravala moćna sirakuška flota, nije se gubilo vrijeme jer je polis trebalo što prije podignuti i osigurati čvrstim bedemima.

Issa je sagrađena na južnoj padini uzvisine Gradina kojoj se vrh nalazi na 60 m nadmorske visine. Konfiguracija terena na Gradini nije išla u prilog planiranju grada s pravilnom ortogonalnom mrežom ulica i insula. Kolonisti su morali poštovati princip "izonomije" odnosno jednake podjele kako gradskog područja, tako i polja (*hore*), odakle i proizlazi pravilan urbanistički izgled grčkog polisa. Iako je padina uzvisine Gradina bila zahtjevna za planere grada, odnosno arhitekta, bila je zahvalna za eksploataciju građevinskog kamena. Naime, da bi se na padini brda mogao podignuti pravilno planiran grad, moralo se prvo formirati terase na kojima su podizane insule, odnosno stambeni blokovi.

Sl.1 Isklesani temelji kuća u Issi

¹ Vid Biličić, Dinko Radić, "Antički kamenolom u Srebreni na otoku Visu", *Obavijesti – Hrvatsko arheološko društvo*, 22/2, 1990., 38-39.

² G. Novak, "Kolonizacija Grka na istočnoj obali Jadranskog mora", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 68, (1966), Split 1973., 119-125.

Kamen dobiven nivelacijom terena mogao se koristiti za izgradnju bedema ili podzida terasa, kao i kuća. Možemo reći da je najraniji kamenolom na Visu bio baš onaj na Gradini, odnosno na mjestu izgradnje polisa. Tako se na najjednostavniji i najbrži način mogao dobiti kamen za gradnju. Važno je napomenuti da su se u kamenu živcu često isklesavali i temelji kuća. Za vrijeme istraživanja tijekom 1997. godine očišćen je manji dio jedne kuće u istočnom dijelu Isse te se pokazalo kako su njezini temelji isklesani u kamenu živcu. Tamo gdje je trebao biti zid, ostavljena je pravilna temeljna istaka visine tridesetak centimetra, pa je vidljivo kako je cijela prostorija uklesana u kamenu živcu što svjedoči o preciznom planiranju nastamba. Na kamenoj podlozi temelji se nisu ukopavali kao na zemljanim podlogama, nego su se isklesavali za širinu zida koliko je to živac svojom konfiguracijom dozvoljavao. Na ove temeljne istake kasnije se podizao zid što je pridonosilo uštedi građevinskog materijala.

U helenističko su se doba nastambe, fortifikacije i sakralni objekti gradili od fino obrađenih kamenih blokova povezivanih glinom, ukoliko se radilo o građevnom kamenu manjih dimenzija, ili pak željeznim ili olovnim sponama koje su povezivale veće blokove i druge arhitektonske dijelove monumentalnijih građevina. Zidanje u vapnenom mortu započet će kasnije u vrijeme rimske vladavine, negdje tijekom 1. st. Helenistički način zidanja doveo je do savršenstva način obrade kamena kojemu su se lica i spojnice fino obrađivali. Helenističke kuće zidane od fino obrađenih kamenih blokova mogle su se koristiti nekoliko stotina godina. Njihova upotreba često kontinuirala do rimskog doba. Pojedini objekti su se mogli koristiti za stanovanje i do 400 godina. Taj podatak pokazuje znanje i kvalitetu gradnje grčkih graditelja.

Pravi pravi kamenolom na Visu je otvoren, kako smo gore naveli, u uvali Srebrena udaljenoj oko 7 milja od Isse. U uvali su mogli pristajati brodovi za transport kamena.

Sl. 2 Pogled na dio kamenoloma u uvali Srebrena

Razina mora od grčkog vremena narasla je preko 2 m pa se najstariji dio kamenoloma danas nalazi ispod mora.

Kamenolom se u uvali Srebrena pruža u smjeru sjever – jug duž današnje plaže. U moru i na samoj obali mjestimice se vide tragovi vađenja kamena iz antičkog doba. Vanjska litica kamenoloma uvučena je prema istoku sedamdesetak metara. Kamenolom je korišten tijekom 20. st., njime danas dominiraju tragovi eksploatacije iz novijeg doba. Po sredini kamenoloma je šljunčana plaža. Ime Srebrena je mogla dobiti po tome što isprane “ploče” kamenoloma i šljunak na plaži imaju lijepu “srebrnu” boju.

Tragovi antičke eksploatacije kamenoloma slabo su očuvani, vađenje kamena u novije vrijeme uništilo je ranije tragove. Ipak su na nekoliko mjesta vidljivi tragovi kopanja kanala tzv. “pašarina” oko kamenog bloka prije “prevaljivanja”. Ostaci obrade kamenarskim alatom nakon prevaljivanja kamenog bloka vidljivi su na sjevernom dijelu kamenoloma.

Slični su tragovi sačuvani još bolje južno od plaže gdje se vidi jedan iskopani pašarin dužine oko 1, 5 m i širine oko 25 cm, a dvadesetak metara istočnije, u podnožju litice kamenoloma vidljivi su tragovi obrade nakon prevaljivanja bloka. Ostao je sačuvan pravi kut iz kojeg je izvađen blok, a na litici se vide ostaci obrade drugog lica pašarina, odnosno ostaci kopanja kanala koji je odvajao blok od litice.

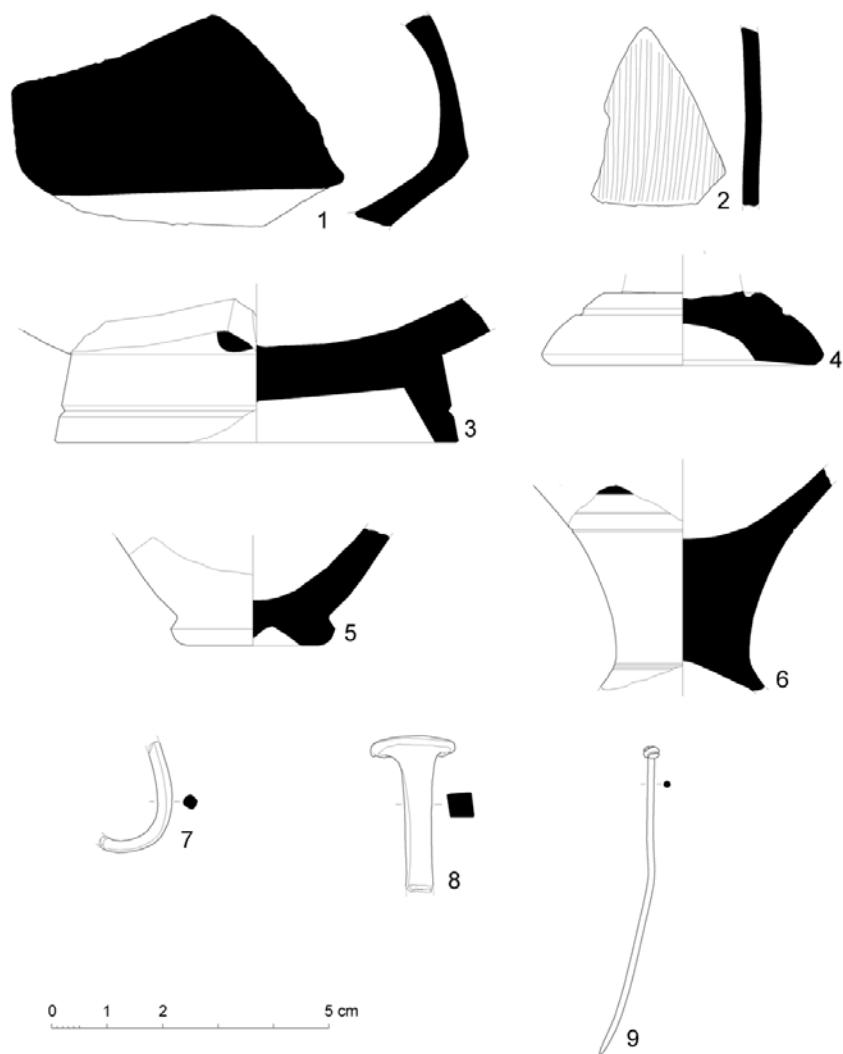
Sedamdesetak metara od obale pruža se druga litica kamenoloma. Na njoj su vidljivi tragovi novijeg bušenja i miniranja, ona je zarasla u makiju pa je teško utvrditi postoje li u donjim slojevima tragovi antičkog vađenja kamena. Između obale i ove litice nalaze se gomile kamenog šuta koji je ostajao nakon rada u kamenolomu. U jednoj od tih gomila nađeni su 1994. godine ulomci helenističke keramike i metalnih predmeta koji se ovdje objavljuju. Ulomci helenističke keramike nalaze se u presjeku zemlje i kamenog šuta koji se pruža duž plaže. Na površini dominiraju helenistički ulomci među kojima su brojni ostaci *gnathia* posuda.

Sl. 3 Tragovi vađenja kamena iz antičkog vremena na sjevernoj strani Srebrene

Sl. 4 Ostaci „pašarina“

Katalog arheološkog materijala iz kamenoloma Srebrena:

1 Ulomak bikonične posude zatvorenog oblika koja je s vanjske strane prekrivena crnom glazurom, donji dio prema nozi nije obojan.

2 Ulomak gnathia skifosa, s vanjske strane je ukrašen tankim rebrima. Ostala je očuvana crvena podloga crne glazure na unutarnjoj i vanjskoj strani posude.

3 Dno tanjura s unutarnje strane crno glaziran. Noga nije obojana, ali ostali dio vanjskog lica je očito bio pokriven crnom glazurom.

4 Noga skifosa, pripadala je istom tipu posude kao i ulomci br. 2 i 6.

5 Donji dio manje posudice otvorenog oblika. S unutarnje strane se vide slabi ostaci smeđe i crne glazure pa je očito riječ o helenističkoj posudi. Najvjerojatnije je riječ o ulomku manjih posuda tzv. "soljenki".

6 Donji dio gnathia skifosa, s unutarnje strane je crveno smeđa glazura, dok je s vanjske bio crnoglaziran. Isti tipovi skifosa nađeni su na nekropoli Mrtvilu u Issi³. Datiraju se u početak 3. st. pr. Kr.⁴ Ista datacija može se odrediti za ulomke 2 i 4.

7 Manji ulomak savijene brončane žice, moguće da je riječ o ostatku udice.

8 Gornji dio brončanog čavla okrugle glave.

10 Brončana igla s malom okruglom glavicom.

Opisani keramički materijal može se okvirno datirati u 3. st. pr. Kr., iz helenističkog vremena mogli bi potjecati i metalni nalazi koji su nađeni pomiješani s opisanom keramikom.

Ovi površinski arheološki nalazi dokazuju korištenje kamenoloma u uvali Srebrena tijekom 3. st. pr. Kr. Je li kamenolom korišten tijekom 4. st. pr. Kr., i kasnije u rimsko doba, trebala bi otkriti arheološka istraživanja. Teško je zamisliti da se kvalitetni kamen iz Srebrene nije duže eksploatirao.

Tijekom helenističkog doba kamenolom u uvali Srebrena zasigurno je zadovoljavao lokalne potrebe za kamenom. Koliko su viški kamenolom i kamenoklesari opskrbljivali druge kolonije poput Farosa ili istodobna središta na suprotnoj jadranskoj obali, tek treba utvrditi. Metalni nalazi poput male igle sa okruglom glavom, čavla i udice (?) mogu biti ostaci svakodnevne upotrebe ljudi koji su ovdje radili, no svaki značajniji kamenolom morao je imati i dobru kovačku radionicu gdje bi se proizvodio i popravljao alat. Ova je radionica osim standardnih popravaka mogla proizvoditi i druge predmete koji su se upotrebljavali u svakodnevnom životu, bilo da je riječ o iglama, udicama ili drugim predmetima. Zbog opasnosti od požara kovačnice su se smještale izvan zidina grada. U Srebrenoj bi svakako trebalo potražiti i tragove izrade metalnih predmeta kako od željeza, tako i od bronce.

Kamenolom u uvali Srebrena tek treba detaljnije ispitati, nedvojbeno se radi o jednom od najstarijih na području Hrvatske. Kamenolom je poticao i kamenoklesarski zanat pa će se trebati pozabaviti i produktima viških radionica. Otvaranje kamenoloma kod Trogira i na otoku Braču smanjio je značaj viškog kamenoloma, stoga bi nedostatak rimskog materijala u Srebrenoj mogao biti znakovit.

³ N. Cambi, B. Kirigin, E. Marin, "Zaštitna arheološka istraživanja helenističke nekropole Isse (1976. i 1979.) - preliminarni izvještaj", *Vjesnik za historiju dalmatinsku* LXXV, Split, 1981., str. 79-80.

⁴ A. Maria Chieco Bianchi, "Dati preliminari su nuove tombe di III secolo da Este, Celti ed Etruschi nell'Italia centro-settentrionale dal V secolo a.C. alla romanizzazione", *Atti del colloquio internazionale - Bologna 12-14 aprile 1985.*, Imola 1987., 222, 234, fig. 53.

THE ANCIENT QUARRY IN SREBRENA BAY
ON THE ISLAND OF VIS

S u m m a r y

The first quarries on our coast were opened during the 4th century BC, during the foundation of the Greek colonies of Issa and Pharos. The construction of poleis demanded plenty of building material especially for the town walls made of stone blocks, which were heavy for manipulation and transport. Issa was built on the slope of Gradina hill which additionally complicated the job of planning the regular orthogonal raster of the city, but at the same time it was an opportunity to get the stone during the forming of the terraces on which insulae, i.e. set of houses were formed. The stone that was dug up during the burial of the terraces into the hill slope could also be used for building houses and city walls. The first 'quarry' was formed in that way and it was opened during the founding of the polis. The other quarry was in Srebrena bay on the south-east side of the island of Vis. We found Hellenistic materials from the 3rd century BC there, so it is obvious that it was the quarry that existed long after Issa was built. The stone from this quarry could be exported in other parts of the Mediterranean which is a matter that should be researched at some point.

GOSPIN OLTAR NIKOLE FIRENTINCA U
TROGIRSKOJ KATEDRALI

UDK: 726.591: 726.6 (497.5 Trogir) "14"

Rukopis primljen u tisak 13. 12. 2009.

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Autor je iz tekstova vizitacija trogirске katedrale i drugih pisanih izvora, te tragova u njenoj unutrašnjosti rekonstruirao izgled Gospinog oltara pod propovjedaonicom. Njemu je pripadao maleni kameni triptih s likovima sv. Jeronima, sv. Marije i sv. Ladislava, rad bliskog suradnika majstora Nikole Firentinca uzidan u zapadni zid katedrale uz ulazna vrata. Oltar je bio nadarbina nekog od članova trogirске humanističke obitelji Dragać i Borgoforte, a bio je prislonjen uz oltarnu pregradu koje više nema. Rekonstruirajući izgled središta katedrale i oltarne pregrade autor predlaže izvorni smještaj Firentinčevih anđela s vazama pod velikim raspelom, u sklopu trogirске pobožnosti Krvi Kristovoj koja s raspela kapi u vase anđela.

U vizitaciji trogirске katedrale 6. travnja 1579. godine, papinski vizitator Agostino Valier opisao je mali oltar koji se nalazio pod propovjedaonicom, u glavnom brodu stolne crkve sv. Lovre.¹

Valier piše da je oltarić bio posvećen Majci Božjoj, te da je imao malenu kamenu palu, dva pozlaćena svijećnjaka, tri mape i pokrov od crnog platna, te da se na njemu svakodnevno govorila misa.²

¹ Transkripciju i prijevode dijelova vizitacija i drugih izvora zahvaljujem dr. Jadranki Neralić, voditeljici zajedničkog projekta "Crkveno-kulturna povijest hrvatskog srednjovjekovlja."

² *Altariolum subtus pulpitem Beatae Mariae habet palam marmoream parvam, duo candelabra ex auricalcho, tres mappas et pallium ex tela nigra. Ibi celebratur quotidie. A. Valier, VISITATIO ECCLESIAE URBIS ET DIOECESIS TRAGURIENSIS 1576.*